

Зоран Јевтовић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА У ПРОМОЦИЈИ САЈБЕР ТЕРОРИЗМА*

Сажетак

Постепена селидба публике традиционалних медија на друштвене мреже условила је и преобликовање терористичких активности, које су отвореност сајбер заједнице искористиле за убрзање, промоцију и ширење екстремистичких идеја. Поред регрутовања нових чланова и интерне комуникације унутар терористичких организација, друштвене мреже са технолошки све савршенијим платформама (Facebook, Twitter, Instagram, You Tube) добиле су и важну улогу у прикупљању финансијских прилога, организовању логистике, продукцији сопственог публицитета и усмеравању екстерне комуникације ка циљним јавностима. Мењајући публику интернет мења и тероризам, који више није само реакција организованих терористичких група, већ све чешиће и незадовољних појединаца. Практика показује како онлајн подстицање мржње развија офлајн насиље са све већим бројем жртава, при чему децентрализована структура мрежног комуницирања отежава надзор и контролу емитованих информација. У случајевима када држава успешно обара терористичке сајтове терористи креирају нове, стратешки се повлачећи у још дубље и теже приступачне просторе „тамног интернета“. Истовремено, деструктивне акције медијским сликама циљају

* Рад је настао у оквиру пројекта број 179008, који реализују Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, и Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

на креирање колективног страха и панике, на сајбер подршка добија задатак самопромоције терористичких актера.

Кључне речи: тероризам, сајбер простор, надзор, пропаганда, међународни односи, хипертероризам

Исламистички напади у Паризу (13. новембра 2015.) када је у шест одвојених акција убијено око 130 људи, а више од 350 повређено¹⁾ и Бриселу (22. марта 2016.),²⁾ али и низ активности радикалних терористичких група пре и након ових акција потврђују да је савремени тероризам међу најозбиљнијим претњама националним владама, парламентима или широј заједници. Блиски исток и северна Африка најугроженије су регије, али може се констатовати да се акције спровode и на осталим деловима планете. На удару су све друштвене категорије: на пример, у центру сомалијске престонице Могадиш исламисти су убили шест гостију хотела „Велија“, у Тунису је на плажи усмрћено 27 купача, у цамији у Кувајту настрадало је 13 верника, док су у простору градског парка у пакистанском граду Лахоре убијене 53 особе, при чему су највећи број чиниле жене и деца која су прослављала Ускрс?

Анализе указују на битне елементе преображаја у стратегији деловања: политички мотивисан тероризам се повлачи пред религијским екстремизмом; терористичке акције су све разорније, медијски спектакуларније и са растућим бројем цивилних жртава, чиме се обезбеђује пропагандни утицај.³⁾ То потврђује мишљење Бруса Хофмана (Bruce Hoffman) који је тероризам видео као „насилни акт који се предузима нарочито

- 1) Терористи су пуцали на госте ресторана *Le Petit Cambodge* у центру Париза, у бару *Le Carillon* и ресторану *La Belle Equipe*. Експлозије су одјекнуле и код националне арене Stad de Frans, а на мети екстремиста нашли су се и посетиоци у концертној дворани *Le Bataclan*. Већ неколико часова касније, француски председник Франсоа Оланд оптужио је Исламску државу да стоји иза терористичког акта, што се и потврдило када је на друштвеним мрежама терористичка организација преузела на себе одговорност. Циљ напада Француска је постала због спољне политике усмерене против исламиста!
- 2) У две експлозије на аеродрому погинуло је 14 цивила, а у нападу на станицу метроа још 20, са преко 250 рањених цивила. Истовремено је почео и напад посредством друштвених мрежа преко којих су цихадисти ширили панику о неексплодираним бомбама, „упозоравајући“ грађане да хитно напусте тргове, паркове и сличне јавне површине.
- 3) Анализа показује како су током овог века сви велики напади на европске градове - од Лондона и Мадрида до Париза и Брисела - били дело организованих терористичких група. Чињеница је и да су 70 одсто настрадалих жртве акција у којима су учествовали појединци незадовољни владиним политикама према имигрантима, хомосексуалцима, људским правима и сл..

да би привукао пажњу, а онда путем створеног публицитета пренео поруку.⁴⁾ Уочавамо и како се мењају мете и оружја терористичких организација, начини њиховог функционисања и структурирања, као и модели привлачења пажње јавног мњења. Користећи софистициране облике заштите сопствених канала комуникације терористи посредством интернета и популарних друштвених мрежа свакодневно објављују нове садржаје, трудећи се да проактивним приступом привуку пажњу класичних медијских индустрија (телевизије и штампе пре свих).

Према неким подацима, током само једног дана догоди се чак, девет терористичких инцидената?⁵⁾ Међутим, сигурно је ће ретки бити забележени у свим медијима, док се о већини никада неће ни чути! Истраживачи кризног комуницирања у САД дошли су до података да њихова гласила извештавају о трећини траснационалних терористичких инцидената, док се о осталима уопште не извештавају. Карактеристично је, такође, да се на десет одсто таквих аката усмери близу 75 одсто публицитета, као и да је реч о догађајима који имају специфичан идеолошки значај или велики број жртава.⁶⁾ Скоро пола века стар став америчког стручњака Брајана Џенкинса (Brian Jenkins) да је циљ терориста *“мало људи да страда, а много да гледа”* данас је трансформисан тако да *много људи гледа и много да страда*.⁷⁾ На пример, у бомбашком нападу на регионални воз у Мадриду убијена је 191 особа, а само годину касније, у самоубилачком нападу исламиста на лондонски метро погинуло је 56 људи, док је више од 700 повређено! За разлику од тероризма током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века који је био усмерен ка страдању одабраних појединаца као симболичких заступника државе, са појавом интернета и друштвених мрежа фокус се усмерава ка психи појединаца, са тежњом да испровоцира масовно незадовољство и побуну против власти.

Тако су информатичке мреже временом постале важан терористички алат, омогућавајући низове нових приступа у

4) В. Hoffman, Унутрашњи тероризам, Народна књига и Алфа, Београд, 2000, стр. 118.

5) S. Chermak, J. Gruenewald, “The Media Coverage od Domestic Terrorism”, *Justice Quarterly*, Dec 2006, Vol 23, p. 11.

6) Исто, стр. 12.

7) В. Jenkins.: *International Terrorism: A new kind of warfare*. 1974, *досympно на адресу*: <https://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261>, приступљено 04. 04. 2016.

организационом, логистичком, безбедносном и комуникационом деловању.⁸⁾ Најава радикализације тактика и метода могла се уочити још 1997. године у Енглеској, када је војно крило ИРЕ (Ирске републиканске армије) – Шин Фејн (Sinn Féin) шокирало власт претњом да ће са конвенционалних дејстава (бомби и атентата) прећи на неконвенционалне облике борбе (психолошко-пропагандне активности), али и на сајбер тероризам (електронске нападе на пословне и владине компјутерске системе). Користећи модерна технолошка открића терористи су почели да прете другачијом стратегијом обрачунавања са државама које виде као политичке противнике, уводећи у арсенал средстава „логичке бомбе“ (Logic bombs), „тројанце“ (Trojan horses), „црве“ (worms), „вирус“ и сличне алате који изазивају уништавање информационих база и застој уобичајеног функционисања система. Међутим, док је држава предузимала мере у заштити информатичких ресурса, дошло је до преобликовања стратегије кроз тихи прелазак на грађане као мете напада!

У међувремену, значајно се увећавао и пропагандни капацитет нових медија, јер је интернет омогућио самопромоцију терористичких и радикално-екстремистичких идеја и програма, претећи новом врстом комуникационе доминације. Невезаност за одређено место, анонимност, интернационалност, брзина, могућност да се са мало трошкова оствари велика корист, само су неке од предности које су дигитализацијом понуђене грађанима планете. Брза размена података, уз моћ интерактивности са корисницима понудили су предност коју стари медији више нису могли достићи.⁹⁾ Публика је добила могућност да учествује у креирању медијских садржаја, али и да корисник сам преузима потребне информације када хоће и како жели. Промена је суштинска јер уместо да му садржаје сервирају традиционални медији тако што ће их пропустити

8) „Друштвене мреже су у основи модификовани канали дистрибуције садржаја, али су истовремено и средства обликовања и публикавања информација организованих кроз чворове и везе“, констатују Милашиновић и Јевтовић. Оне су битне за пружање социјалне и емотивне подршке, али и као „извор информација који омогућава успостављање и одржавање веза са другим људима“ (2013; 135-136).

9) „Интерактивност се може дефинисати као степен учешћа корисника у модификовању садржаја и форме у медијској средини, у стварном времену.“ (Д. Петковић, „Утицај интернета на традиционалне медије“, Интернет и јавна сфера у Србији, Београдска отворена школа, 2007, стр. 109).

кроз своје идеолошке филтере, реципијенти сада преузимају улогу креатора, дистрибуирајући их према својим интересима.

Технолошки напредак важан је разлог трансформације тероризма и настанка низа нових могућности за јавну видљивост, при чему су глобалне мреже обезбедиле несметан прелазак из локалне и регионалне у глобалну претњу. Мноштво информација смањује њихову критичку вредност, тако да намерно распрострањавање дезинформација, шумава и гласина које шире осећај страха или правдавају активности терориста унутар нападнуте заједнице граде амбијент несигурности и неповерења. Терористичким активностима данас је могуће руководити из врло удаљених командних центара који нису лако доступни државним органима,¹⁰ па је могућ напад на једну тачку са сасвим другог краја планете. Са техничке стране, блокирање налога на друштвеним мрежама је једноставан процес, јер се претрагом кључних речи брзо може установити блискост са цихадистима или припадницима других организација, али се као правни проблем јавља самосталност технолошких компанија у заштити слободе изражавања.¹¹ На пример, Кина је после побуна припадника ујгурске заједнице 2009. забранила све друштвене платформе, Турска је током терористичких акција (али и у оилитички кризним ситуацијама) блокирала налоге на *Твитеру* и *Јутјубу*, сматрајући да се њима „подрива безбедност државе“, а слично су поступили Иран, Пакистан, Северна Кореја и Еритреја. Уочљиво је да развијене демократске земље избегавају блокаду друштвених мрежа, јер не желе да угрожавају право на приватност грађана и слободу медија, што не значи да не предузимају неке друге мере контроле.

Дефиниција по којој се тероризам огледа у систематским, организованим и планским активностима „које најчешће упражњавају припадници терористичких организација, а ретко се манифестује као потпуно индивидуални акт“¹² сада је доведена

10) С. Kegley, Е. Wittkopf, Светска политика, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004, стр. 628-632.

11) Твитер је половином 2015. године у оквиру „пооштрене борбе против терористичких садржаја“ суспендовао више од 125.000 налога, од којих је већина повезана са Исламском државом. Креирањем програма „периском“ (periscope) омогућена је директна комуникација у реалном времену са великим бројем људи, што је изазов терористима да развију нове облике умрежености.

12) Милан Шкулић, Живојин Алексић, Криминалистика, Правни факултет, Београд, 2011, стр. 366.

у питање? Отварањем веб портала и интернет соба за четовање терористи су добили софистицирано оруђе за пропагандни утицај, али и индоктринацију, посебно у сфери идеологије и религије. Креативне комбинације специфичних дигиталних алатки створиле су друштвене мреже унутар медија, које су се временом специјализоване за одређене врсте интеракције – *Твитер*, *Фејсбук*, *Јутјуб*¹³⁾ – као најпопуларније. Специфични алати обликовали су специфичне подпубике унутар мреже корисника, што значи да се терористи могу обраћати и микрозаједницама! У организационом погледу јавила се могућност деловања фрустрираних појединаца или независних ћелија које и без директне комуникације са базом активно делују на терену.¹⁴⁾ Лукаво користећи технологију терористи су друштвене мреже почели да употребљавају као сајбер оружје, али много више као комуникационо средство за врбовање нових чланова и симпатизера, за унутрашњу комуникацију, и вероватно као најснажније пропагандно средство ка глобалној јавности, што ће бити предмет нашег даљег интересовања!

МОЋ МЕДИЈА У КРЕИРАЊУ СЛИКА О ТЕРОРИЗМУ

Од својих почетака циљ терориста био је да актом насиља пренесу своју поруку што већој групи људи, али тек са интернетом и друштвеним мрежама добили су глобалну публику за ширење своје идеологије, за међусобну комуникацију, али и за прикупљање финансијских средстава и набавку оружја.... Од глинених таблица са клинастим писмом, првих папируса и пергамената, свитака и кодекса, преко фотографских плоча, филмских ролни, штампарске пресе, радија и телевизије, до рачунара, друштвених мрежа и мултимедија мењали су се симболи и методе терористичке комуникације. Свако откриће захтевало је адекватне промене у обрасцима

13) Комбинација се најједноставније може објаснити на примеру Јутјуба, који је отворен као сервис за дељење видеа са бесконачним бројем корисника. Данас он садржи аплодовање видеа, претраживање видеа и корисника, регистрације, низ механизма за чување и сортирање сопствене историје, креирање и дељење листе клипова, проналажење пријатеља, коментарисање видеа, одговоре на коментар, гласање за најзанимљивији коментар, гласање за видео, мерење броја прегледа видеа, дељење видеа са другим мрежама ван Јутуба...

14) Пример „усамљених вукова“ су браћа Цохар и Тамерлан Царнајев, бомбаши на Бостонском маратону 15. априла 2013. године. Од последица експлозије погинуло је троје људи, укључујући осмогодишњег дечака, док је више од 260 повређено!

придобиања јавне пажње, али је тек информатичка револуција обухватношћу и дубином преображаја надмашила све претходне.¹⁵⁾ Баланс моћи је померен, јер су терористи постали и чувари комуникационих капија, што им је дало шансу да сами припремају, обликују, селекују и уређују слике о себи и својим циљевима.¹⁶⁾ У историји цивилизације никада није било тако отворених комуникационих канала, јер омогућавају неограничену и апсолутну слободу самопромовисања: од постављања ужасавајућих видео-снимака и објављивања вести о погубљењима затвореника, снимака говора својих вођа, преко преузимања одговорности за насилне активности до блокирање рада интернет сајтова или хаковања провладиних медија или безбедносних институција и служби. Истовремено, пуштањем бројних дезинформација, гласина, полуинформација и сличних румора терористи збуњују јавност, подстичући неодлучност и тихо одобравање својих активности.¹⁷⁾

Терористи у сајбер заједници постају комуникациони актери који из сенке утичу на мрежне комуникације, како би постављањем информацијске агенде (*agenda setting*), уоквиравањем (*framing*) и прајмингом (*priming*) испровоцирали одређене менталне реакције аудиторијума и власти. За разлику од периода класичних медија над којима је држава имала неку врсту надзора данас присуствујемо специфичној симболичкој борби око конструкције значења битних друштвених појмова: да ли је сâм чин насиља тероризам или ослободилачка акција одређује медијски формиран став јавности! Тако настаје нови парадокс: што је пропагандна улога у промоцији специфичних интереса већа то расте потреба за прибегавањем отпору, па битка за означавањем значења постаје приоритетни облик

15) „Увођење штампарске пресе дотакло је само један степен културних комуникација – дистрибуцију медија. На сличан начин, увођење фотографија утицало је само на један вид комуникација – на непокретне слике. Насупрот томе, рачунарска медијска револуција утиче на све степене комуникације, укључујући аквизицију, манипулацију, меморисање и дистрибуцију; исто тако, она погађа све врсте медијума – текстове, непокретне слике, покретне слике, звук и просторне конструкције,“ тврди Лев Манович.

16) „У сваком комуникационом центру, наине, постоје људи задужени да селекционишу поруке које ће бити прослеђене публици. тј. објављене, подизањем или спуштањем «уставе», отварањем или затварањем капија“ (М. Радојковић, М. Милетић, Комуницирање, медији и друштво, Стилос, Нови Сад, 2005, стр. 85).

17) „Центри за производњу гласина предузимају све потребне мере да би правовремено откривали осетљиве тачке, а стручњаци из понуђених података извлаче закључке, утврђују главне теме и контролишу гласине.“ (Р. Гаџиновић, „Спољни ненаоружани обичи угрожавања безбедносног капацитета државе“, Српска политичка мисао, 1/2013).

симболичке борбе.¹⁸⁾ Тероризам у међународним односима има снагу само ако је јак у пропагандном смислу, па треба очекивати да паралелно са развојем активности на терену развија све софистицираније облике пропагандног деловања.

Латинска реч *terror* значи страх, *ужас*, што је суштина савременог тероризма који подсећа на позорницу са трагедијом у фокусу јавне пажње. Штампана, касније радио, а посебно телевизија истакли су слику терористичког акта као повода за подстицање страха и панике код становништва, са намером да држави и друштву наметну своје идеје и моделе понашања. Међутим, са појавом интернета и друштвених мрежа настао је виртуелни простор утицања, са далеко већим степеном слободе за самопромоцију тероризма. На пример, када авганистански талибански покрет на „Гуглову“ онлајн продавницу (Play Store) постави апликацију која води ка њиховом сајту на паштунском језику циљ је да посетиоцима омогући преузимање званичних саопштења и видео-снимака, али претежно на делу територије становништва које користи тај језик.¹⁹⁾ Мреже тако постају кључан облик деловања, јер еластичношћу, тајновитошћу и високим степеном неконтролисаних комуникације омогућавају интегрисаност, брзину и продорност, са могућношћу да се обрате таргетираној циљној групи, било на локалном или планетарном нивоу. Нове стандарде поставила је тзв. *Исламска држава* (ISIL) тако што је друштвеним мрежама вешто распростирући запаљиве религијске идеје инспирисала мноштво индивидуалних напада широм света. Анализирајући начине екстерне комуникације запазићемо високу професионалност њених креатора, који су водили рачуна о сваком детаљу карактеристичном за брендирање производа, од обраћања циљаним јавностима, преко једноставног и снажног идентитета (с препознатљивим логотипом, заставом и слоганом), до конзистентности у трансферу порука и центара дистрибуције. Сјајно примењујући технике ПР-а ова терористичка организација полази од поставке о екстериторијалности маркетинга на друштвеним мрежама, стварајући интернационалну виртуелну заједницу

18) Мануел Кастелс (Manuel Castells) уочава како „институционализација прибегавања насиљу у држави и њеним институцијама ствара контекст доминације у којем културна производња значења може да покаже своју ефикасност” (2014, стр. 32).

19) У новије време, расте контрола садржаја дигиталних платформи, али терористи све више развијају стратегије којима траже „рупе” у механизмима контроле или се повлаче у дубине интернета, развијајући комуникације унутар мреже.

истомишљеника и симпатизера. Схватајући да је интернет укинуо географију и простор у конвенционалном поимању, пропагандни стратегии су понудили слике о тероризму на длану, али на свој начин! У реалном животу тзв. *Исламска држава* обухвата територије Ирака и Сирије, док је у виртуелном простору она метафора транснационалне и безграничне државе која будуће грађане окупља унутар глобалног муслиманског становништва. Пропагандно се представља као мултиетничка и мултирасна заједница сунитског ислама, док се прећуткује како су сви други, од шиита, јазида и алевита, па до немуслиманских заједница избачени из те визије. Позив муслиманима света има поруку да је у тзв. *Исламској држави* могуће пронаћи боље место за живот, сигурно од исламофобије, говора мржње, забране ношења бурке, критике халал прехране, надзора... Комуникацијско-информацијска повезаност тероризму даје глобални домет и публицитет који погодује распростирању и јачању мрежних облика организације, при чему је контрола могућа само уз високу усаглашеност безбедносних служби и технолошких компанија.

Човек је од појаве медија почео да их користи за означавање групе или категорије предмета и појава у свом окружењу, трудећи се да креира образац уопштавања. Прихваћено мишљење представљало је наметнуту стварност, дајући друштвени карактер мисаоним релацијама на које су се односиле. Технолошке иновације само су оснаживале моћ манипулације, тако да теоријом агенде ствараоци порука усмеравају аудиторијум о чему да мисли, док уоквиравањем чињеница утичу и како да мисли! Терористи су схватили да чин насиља без медијске промоције нема ефекат, па су изградили стратегију придобијања публицитета, чинећи све како би избегли цензуру државе. Уочавајући да се моћ медија ослања на три кода: визуелном (латински *alfabet*), аудитивном (говорни језик) и аудио-визуелном (медији, телевизија пре свих) они су изградили сопствене комуникационе капацитете, прескачући препреке које су им постављали стари (класичним) медијима. Бројни електронски садржаји, друштвене мреже, блогови и сличне форме масовног комуницирања нуде идеолошки пречишћене и умивене појмове и садржаје, претварајући конзументе у анонимне субјекте који изложени

огромним количинама података и не размишљају о њиховој истинитости.

Објављивањем понижавајућег и застрашујућег видео записа који приказује киднапованог Хрвата како клечи испред маскираног терористе с ножем у руци и с листа папира чита да ће га отмичари погубити уколико египатска влада не удовољи њиховим захтевима медији су по ко зна који пут упали у замку пропагандног рата. Египатски огранак тзв. *Исламске државе* искористио је глад медија за шокантним вестима, сензационализмом и повећањем рејтинга, те их спретном манипулацијом учинио инструментом своје бруталне пропаганде. Усмеравање, обраћање или задржавање пажње јавности ка одређеном проблему, догађају или личности циљ је терориста. Они исправно схватају како медији имају зачаравајућу способност брзог узбуђивања маса, производње друштвене деструкције и ширења дискурса моралне панике. Социолози и политиколози запажају како је постмодерна морална паника „све више инсталирана у наративу либералног управљање јакством или са самим собом. Међутим, оно што овом становишту даје пуну вредност није само констатовање њеног свакидашњег присуства (избегавања ригидности кажњавања и рехабилитације), већ и могућност да морална паника окупира простор наратива моралне регулације.“²⁰⁾ Друштвене мреже немају кочнице, дистрибуција страха је неограничена, баш као и конзумеризма, што терористи (зло)употребљавају шокантним сценама насиља. Физичка ограниченост појединца повлачи се пред дигиталном мобилношћу група, градећи тенденцију интерфејса који промовише блискост на глобалном нивоу. Отуда и артикулација државне моћи слаби са слабљењем медијског утицања, што у просторно-временском смислу не значи да нестаје, већ да се измешта на регионалну или глобалну раван.

Рушећи симболе поретка грубим и насилним средствима, организовано и координирано по унапред припремљеном сценарију, терористи комуницирају транспоновањем свог незадовољства. Колико су медијске слике битне за терористичке идеје уочио је Абу Мусаб Ал Заркави (лидер *Ал Каиде* у Ираку, убијен 2006.), наређујући да свака група снима своју

20) Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж.: „Од друштвене контроле до моралне регулације: реартикулисање дискурса моралне панике“, Српска политичка мисао, 2/2015, стр. 49.

операцију и да материјал што пре постави на друштвене мреже. „Више од пола битке се води на бојишту медија”, поручивао је он у једном пресретнутом писму. „Будите свесни да је сваки кадар који снимите подједнако добар колико и ракета испалена у нашег непријатеља и његове марионете”. За разлику од диригованих класичних медија под контролом владајућих елита, интернет је терористичким групама омогућио директну контролу садржаја порука, укључујући слободу пропагандног креирања. Маркетиншки дизајниран веб сајт терористичкој организацији пружа ауру легитимности, па растом популарности и броја посетилаца јачају сопствени утицај. Насиље је само средство да информација стигне масовној публици, а фокусирањем на драматичност и емоције теже продаји идеја.

Најбољи пример значаја медијских слика показује пропагандни образац који примењују терористи *Исламске државе*. Како би што верније приказали бруталност према непријатељима они су на пушке поставили мини-камере којима изблиза снимају чин погубљења својих жртава. Акцент је на слици страха човека у тренутку суочавања са смрћу, па последњи трзаји жртве треба да пошаљу поруку сваком ко помисли да им се супротстави.²¹⁾ Терористичке организације се међусобно прате и усаглашавају начине комуницирања са јавностима, што се брзо потврдило и у овом случају. Само неколико дана касније нигеријска терористичка организација Боко Харам објавила је видео-снимак на којем приказује одсецање главе двојици мушкараца који клече, с рукама завезаним на леђима и једним мушкарцем који стоји иза њих и држи нож. Мушкарац који прича у камеру наводи да су му власти платиле да шпијунирају цихадисте, а потом филм приказује њихова обезглављена тела!²²⁾

Савремено друштво још увек не уочава како медији преузимају монопол у стварању духовног простора, тако што у наше менталне мапе уносе слике живота других људи. Захваљујући њима највећи део планете само неколико тренутака након терористичких акција бива обавештен о последицама

21) Ова погубљења су се десила на око 100 километара од Тикрита, града који је био место жестоких сукоба исламиста и ирачких војника. Фотографије раширене друштвеним мрежама приказивале су групу затвореника са повезима преко очију, који клече и моле за милост, док им је оружје прислоњено уз главу.

22) Боко Харам је по угледу на Исламску државу и Ал Каиду први пут у својој историји објавио снимак егзекуције, са намером да прошири страх међу становницима Нигерије.

и захтевима терориста. Теоретичари овде виде четири основна циља: „1. промовисати дело и стварати екстремно снажан страх у циљаним групама; 2. мобилисати ширу подршку за своје циљеве међу становништвом и међународним јавним мњењем, наглашавајући теме попут праведности своје борбе и неизбежности победе; 3. фрустрирати и ометати реакцију власти и снага безбедности, и 4. мобилисати, подстицати и повећати тело својих стварних и потенцијалних присталица, те тиме повећати регрутовање, прикупљање нових средстава и појачавати даље нападе.“²³⁾

ДЕФИНИСАЊЕ САЈБЕР-ТЕРОРИЗМА

Сајбер тероризам се заснива на унапред планираним, политички мотивисаним нападима на компјутерске системе и програме, с циљем да се изазове прекид у функционисању државе или њених виталних компанија, али и да се јавном сфером што брже прошири осећај страха и несигурности грађана. Отуда широм света расте забринутост за националну безбедност и могућност да терористи украду, промене, униште или на други начин компромитују кључне информације и информационе инфраструктуре. За националну безбедност је нарочито значајан проблем ометања телекомуникација, електричне енергије, енергетских цевовода, рафинерија, финансијских мрежа, здравствених система и других есенцијалних служби.²⁴⁾ Као и остали облици тероризма у позадини прикрива верску, политичку, идеолошку или социјалну димензију. Оцењујући опасност од оваквих напада не можемо искључити могућност да ће се догодити, тим пре што се нове технологије увелико користе унутар терористичких група. Узимајући у обзир чињеницу како инфраструктура држава, попут електроснабдевања, транспортног саобраћаја, финансијских трансакција, војних одбрамбених система... свој рад у све већој мери ослања на рачунарске мреже, постоји бојазан да сајбер напад терориста може да поремети функционисање нападнутог система, укључујући и угрожавање живота

23) P. Wilkinskon, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002, p. 192.

24) White House, *Cyberspace Policy Review: Assuring a Trusted and Resilient Information and Communications Infrastructure*, Washington, 2009.

људи. Медијска конструкција сајбер активности често све проглашава сајбер тероризмом, што је теоријска грешка јер треба разликовати сајбер тероризам као нелегални акт у сајбер простору од хакерских и сличних активности које терористи спроводе користећи информатичке технологије. Шумови у концептуалном неразумевању изражени су и као последица бројних невидљивих интереса великих светских сила, које у неким случајевима подржавају овакве активности, посебно када су у сагласју са њиховим безбедносним концептима.

У свету још увек нема општеприхваћене дефиниције сајбер-тероризма, што је последица чињенице да нема сагласја ни око теоријског означавања појма тероризма? Највећи светски експерти, владе, међународне организације и институције, теоретичари, па и вође терористичких организација подељени су у схватањима шта чини тероризам, односно које се активности, с обзиром на мотиве, методе и технике извођења и одабир циљева сматрају терористичким? Категоријално неразумевање проистиче из различитог приступа квалификација психолошког и физичког политичког насиља, терора и тероризма, институционализованог и идеолошког нивоа, појмовног неразликовања репресије од агресије или намерног поистовећивања са герилом или ослободилачким покретима. Другим речима, због различитих идеолошких, религијских, геополитичких, финансијских и других интереса државе на различите начине означавају тероризам, што у великој мери отежава његово елиминисање као глобалног безбедносног проблема. Колико је проблем теоријског уоквиравања велики илуструје и пример само једне, истина светски утицајне силе, чије виталне безбедносне службе немају јединство око приступа његовом решавању: „Тероризам је нелегално коришћење силе или насиља против људи и њихове имовине, да би се застрашила или угрозила влада, цивилно становништво, или део популације, како би се постигли политички или друштвени циљеви“, тврди се у дефиницији америчког Федералног истражног бироа. Стејт департмент у поглављу 22 Кодекса САД, Секције 2656 исту појаву види као „*политички мотивисано насиље с предумишљајем које се врши против неборбених циљева од стране поднационалних група или тајних агената, обично с намером да се утиче на јавно мњење*“. Министарство одбране има другачије мишљење: „*тероризам је незаконита*

употреба силе - или претња употребом силе - или насиља против појединаца или имовине ради застрашивања влада и друштва, често због постизања политичких, верских или идеолошких циљева“. Три виталне службе имају три различита тумачења најопасније болести света, јер је свака посматра партикуларно, из свог угла деловања, па не треба да нас чуди што свет нема јединствену дефиницију.

Сајбер тероризам се опире једноставном класификацији јер у поље деловања укључује низ сајбер претњи које могу бити усмерене на државу, одређене групе или појединце. Управљање и безбедност друштвених мрежа стога постају приоритетно питање успешног сузбијања тероризма, јер је реч о дијалектички реверзибилном процесу: док се држава и безбедносне службе спуштају виртуелним простором трагајући за терористима - они се пењу ка њима, покушавајући да истовремено прибаве симпатије јавности за своје деловање. Мноштво државних, приватних, међународних и других недржавних актера који свакога часа партиципирају на мрежама згушњавају комуникацију, чиме се отежава могућност надзора, што терористи лукаво користе за своје потребе. У дефинисање појма неизоставно треба укључити вештину терориста да у виртуелном простору активизирају пропагандно утицање, радикализацију идеја и регрутовање нових чланова, што им омогућава да „циљаним појединцима закуцају на виртуелна врата,“ односно реализују одређени контакт, увлачећи их у мрежу противника система. Друштвене мреже су много слободније и креативније у поређењу са интернетом. Оне омогућавају директну комуникацију, за разлику од интернетских страница и форума које су терористи покретали, а онда чекали да им се заинтересовани сами јаве.

ПРЕДНОСТИ И МАНЕ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Глобални медији у трци за ексклузивом не бирају средства како би јавности понудили информације које конкурентске куће немају. Зато им терористи „бесплатно“ достављају бруталне снимке својих акција, знајући да ће цензура код неких медија бити потпуна, али и да ће их други емитовати у целости. У мноштву различитих информација које као мећава обасипају

редакције предност добијају велики, сензационални и емоционално утицајни садржаји, тако да вест о киднаповању важних особа, бомбашу – самоубици и великом броју жртава и сл. не можете оставити по страни. Већа гледаност, читаност или слушаност значи већу промоцију сопствених идеја, али и нови талас маркетинга којим се врбују потенцијалне присталице.²⁵⁾ Глад за рејтинзима није необична када се зна да праћење таквих догађаја медијима осигурава привлачење оглашивача и повећање прихода, док терористима омогућава сталну присутност у јавности. Тероризам је некада у наше домове улазио посредством телевизијских слика, али са појавом интернета и друштвених мрежа публика је и сама почела да одлази ка терористима! Са новом тактиком прва је кренула *Ал Каида* достављајући медијима на стотине снимака својих операција, али је савршенији приступ обликовала Исламска држава, која је друштвене мреже, посебно *Твитер*, искористила за инспирисање нових присталица. Дубина и анонимност интернет-грађана доприносе стварању мрачне атмосфере незадовољних појединаца, које спретна и екстремистичка пропаганда брзо претвара у потенцијалне терористе. Валтер Лакер (Walter Laqueur) у „Историји тероризма“ даје опис починилаца: „... самозвани заштитници слободе и правде, нестрпљиви мушкарци, фанатици и лудаци, који се без доброг разлога позивају на право на самоодбрану и сматрају насиље леком за сва права или измишљена зла.“²⁶⁾ Лакер као да описује психолошку структуру све бројнијих хушкача на *Фејсбуку* или сличним мрежама. Креирајући атмосферу о наводној угрожености - ове личности преузимају на себе улогу бранитеља правде, што терористи и желе: у самоодбрани се свако насиље чини легитимним.²⁷⁾ Тако друштвене мреже нудећи „јак“ мотиве постају рај за мноштво незадовољних појединаца које танка нит дели да пређу у редове терориста.

25) З. Јевтовић, „Тероризам и медијски рат“, НБП, 2006, стр. 48.

26) Walter Laqueur : *A History of Terrorism*, Transatcion Publishers, New Brunswick and London, 2012.

27) Цохар Царнајев, чеченски терориста који је са братом извео напад на Бостонском маратону у поруци написаној неколико сати пред смрт истиче: „Не могу да поднесем да гледам како зло пролази некажњено, ми муслимани смо једно тело, ако повредите једног, повредили сте нас све. Тако је Мухамед желео да буде... Не волим када се убијају невини људи, то је забрањено исламом, али с обзиром на оно што сам рекао, то је дозвољено“.

Са технолошким убрзањем умножавају се и канали преноса важних информација, при чему затварање и цензура идентификованих сајтова и портала производи бумеранг ефекат. На пример, Велика Британија је уклонила чак 65.000 сајтова који су глорификовали и охрабривали терористичке акте, при чему је скоро 70 процената садржаја било везано за промовисање *Исламске државе*. Анализа показује и да је за седам од десет највећих терористичких напада у Британији, одговорна терористичка пропаганда на интернету, која је објављивана на сајтовима које је водила *Ал Каида*. На пример, на сајту <http://Iskart.com> (тренутно је недоступан) продавала се роба о којој многи млади маштају (луксузни аутомобили, фирмирана гардероба, технички уређаји...), али са огромним попустима. Сервер се налазио у Канади, док је домен био регистрован у Турској, па је власнике било немогуће идентификовати. Сајт је само параван, јер је основни задатак био популаризација идеја и привлачење младих на пут цихада. Поред тога, друштвене мреже имају низ могућности за придобијање симпатизера терористичких идеолога. У извештају за амерички Конгрес радне групе Института за унутрашњу сигурност „Универзитета Џорџ Вашингтон“ пише да су терористичке организације постале софистицираније у коришћењу интернета за прикупљање новчаних средстава и људства. Од десет најбогатијих терористичких организација – једна је из Европе и Латинске Америке, две су из Африке и по три из Азије и са Блиског Истока. Занимљиво је да је најбогатија и најмлађа – *Исламска држава*, са приходима од око две милијарде долара на годишњем нивоу. При представљању извештаја Одбору за безбедност сенатор Џозеф Либерман (Joseph Lieberman) рекао је „Извештај радне групе показује нам да људи који шире екстремистичку пропаганду путем интернета и регрутују нове чланове имају нови слоган: тастатура = Калашњиков”.²⁸⁾

Друштвене мреже су идеална платформа за агресивније позиционирање терористичких организација јер им се лако приступа, уз мало или нимало државне регулације, цензуре или других облика контроле. То је једини медиј на свету који нуди бесплатно мултимедијско окружење јер уз адекватну пажњу конзументата сам омогућава креирање и

28) Погледати интернет страну: http://news.cnet.com/Senators-voice-alarm-over-terrorist-Netpresence/2100-1028_3-6181269.html, приступљено 01. 04. 2016.

дељење аудио, видео и електронских садржаја. Свет друштвених мрежа отвореношћу приступа представља одличан терен за брзу и тешко праћену комуникацију унутар терористичких организација. Она се одвија шифрираним порукама посредством различитих интернет форума, при чему терористичке организације кроз скривене (кодиране) садржаје остављају поруке својим терористичким ћелијама. За праћење и откривање неопходно је „провалити“ шифрарнике, јер је само њима могуће такве садржаје дешифровати. Виши ниво, односно идентификација налогодаваца који се користе таквом комуникацијом врло је захтеван. На пример, израелска тајна служба Мосад препознала је шифроване поруке слате преко „Reddita“, ²⁹⁾ што јој је омогућило инфилтрирање својих обавештајаца у одређену терористичку групу. Занимљиво је да у кодираној преписци поруке често бивају убачене у порнографске сајтове или фотографије на „Фејсбуку“ или „Јутјубу“, јер више посећености одређеном линку или адреси олакшава прикривање терориста.

Тероризам се обликује са намером да произведе друштвене промене, при чему се последице рефлектују у скоро свим сферама друштва. ³⁰⁾ Међутим, надзор популарних друштвених мрежа (*Facebooka, YouTube, Twittera, Instagrama, Googla...*) нема дубинских ефеката у њиховом коришћењу, јер оне чине тек 16% потенцијалне мреже. Далеко иза очију грађана скрива се паралелан свет дубоке мреже (*Deep Web*), специјализоване платформе која се процењује 500 пута већом од садашњег интернета. Приступ је могућ само укуцавањем одређене лозинке, док податке и информације можете користити само употребом посебних софтвера. Колико је непознаница у виртуелној дубини показује податак о постојању дигиталног подземља којим господаре плаћене убице, хакери, криминалци, педофили, терористи и сличне деструктивне професије. У заједници утемељеној на бази злих намера слободно се

29) Друштвени (*social news*) и забавни вебсајт на којем регистровани корисници достављају садржај у облику линкова или текстуалних (селфи) постова. Други корисници касније гласају о допадању постављених садржаја с „горе“ или „доле“, чиме им се дефинише положај на страницама.

30) Терористички напади током 2014. Светску заједницу су коштали 52,9 милијарди долара, што је близу износу свих грчких билатералних дугова чланицама ЕУ. Амерички Институт за економију и мир да би одредио цену тероризма сабира вредност уништене имовине и цену смрти и равањања цивила, укључујући трошкове здравства и изгубљене приходе. Не узима у обзир још веће трошкове осигурања или финансијску штету коју градови трпе због ванредног стања након напада или отказаних послова.

продају дрога, кривотворени новац, лажне исправе, оружје и експлозив; хакерски напади или убиства и људски органи се могу слободно наручити, наравно под условом да то у офлајн стварности платите. Пружаоци услуга веб-хостинга не брину какав садржај држите на мрежама све док услуге плаћате на време, а у случају да га неко обрише брину да садржај у што краћем року поново буде доступан. Тренутак када ће терористи покушати да овладају интернетом све је ближи: сајт *Selafabook.com* отворен је као реакција на забрану и уклањање више хиљада сајтова и корисничких налога са америчких друштвених мрежа, представљајући исламистичку верзију *Фејсбука*. Мрежа је регистрована у Египту, а наведена адреса била је: „Mosul, Islamska država”.³¹⁾

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Савремени тероризам је превасходно глобалног карактера, па у његовом сузбијању и елиминисању само искрен приступ свих релевантних држава може гарантовати успех. То није крај држава какве познајемо, али јесте крах њиховог комуникационог суверенитета, јер глобални медији са друштвеним мрежама и сателитским програмима руше све баријере у походу на умове обичних људи. Терористи су вешто искористили предности нових комуникацијских технологија, чинећи све како би низом пропагандних техника и вештина придобили пажњу сликама гладног аудиторијума. Уочивши како друштвене мреже у споју са моћним технологијама реконструишу стварност, они су понудили сопствене представе о акцијама и програмима које спроводе, мобилишући бројне незадовољнике очаране приликом да „мењају“ сопствено окружење. Умрежено друштво производи умрежени тероризам, у којем су организације и појединци толико повезани на хоризонталном и вертикалном нивоу да хапшењем или блокирањем једног нивоа остали даље несметано настављају да егзистирају, радикализујући даље активности.

Проблем сајбер безбедности је што треба да покрива планетарне изазове и конфликте, док одговори претежно остају

31) Мрежа је промовисана од стране популарних присталица ИСИС-а на Твитеру, након што су ретвитовали налог *Selafabook* (у сленгу – калифат) који постоји на овој друштвеној мрежи.

у просторима комуникационо окрњене државе. Неразумевања у системском решавању овог проблема крију се у демократском потенцијалу друштва да се избори са питањима контроле, надзора и транспарентности виртуелног комуницирања. У свету дигиталне културе сфера терористичког комуницирања постала је богатија за мноштво хипервеза појединаца и група који су међусобно укључене у комуникацију, чиме расте опасност од злоупотреба и деструктивности. Ту је значај друштвених мрежа: садржај и интерфејс се спајају; динамички генеришу у реалном времену и брзо сервирају масовном аудиторијуму често пропагандно неприпремљеном да открије скривена значења. Циљ је подстаћи емоционално реаговање (верску искључивост, амбиције, похлепу, завист, тежњу за вишим друштвеним статусом, сексуалну пожуду...), а онда у комбинацији са идеолошким пакетима које терористички стратеги пројектују као моделоване жеље обезбедити нове ресурсе. Терористички акти не могу да постигну много када је у питању уништавање цивила, слабљење економије или промена политичких система, али ће посредством друштвених мрежа привлачити огромну медијску пажњу задржавајући још дуго улогу актера на јавној сцени.

ЛИТЕРАТУРА

- Гаћиновић, Р., „Облици савременог тероризма“, НБП – журнал за криминалистику и право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012.
- Гаћиновић, Р., „Спољни ненаоружани обици угрожавања безбедносног капацитета државе“, Српска политичка мисао, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Hoffman, V., Унутрашњи тероризам, Народна књига и Алфа, Београд, 2000.
- Jenkins, P., *Images of Terror: What we can and can not know about Terrorism*, Adline de Gruyter, New York, 2003.
- Јасић, А., „Терористичка пропаганда и улога медија“, Међународни проблеми, број 1, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
- Јовановић, М., „Интернет и тероризам“, Култура полиса, год. XI, бр. 25. Нови Сад, 2014.
- Јевтовић, З., „Тероризам и медијски рат“, Наука, безбедност, полиција, Криминалистичко-полицијска академија, Vol. XI, No.3, Београд, 2006.
- Кастелс, М., Моћ комуникација, Клио, Београд, 2014.
- Kegley, C., Wittkopf, E., Светска политика, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004.

- Laqueur, W., *A History of Terrorism*, Transacjon Publishers, New Brunswick and London, 2012.
- Милашиновић, С. и Јевтовић, З., *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, КПА, Београд, 2013.
- Петковић, Д., „Утицај интернета на традиционалне медије“. *Интернет и јавна сфера у Србији* (Ситарски, Милан), Београдска отворена школа, Београд, 2007.
- Радојковић, М., Милетић, М., *Комуницирање, медији и друштво*, Стилос, Нови Сад, 2005.
- Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж., „Од друштвене контроле до моралне регулације: реартикулисање дискурса моралне панике“, *Српска политичка мисао*, бр. 2, Институт за политичке студије, Београд, 2015.
- Зиројевић-Фатић, М., „Злоупотреба интернета у сврхе тероризма“, *Међународни проблеми*, број 3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.
- Шкулић, М., Алексић, Ж., *Криминалистика*, Правни факултет, Београд, 2011.
- Chermak, S. Gruenewald, J.M. “The Media Coverage od Domestic Terrorism”, *Justice Quarterly*, Vol. 23, Dec 2006.
- Wilkinson, P., *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

Zoran Jevtovic

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN PROMOTING CYBERTERRORISM

Resume

Gradual audience migration from traditional to social media, causes reconfiguration of terrorist activities, which have used openness of cyber community to promote and to spread extremist ideas. Social media, with technologically improved platforms (Facebook, Twitter, Instagram, You Tube), beside their role in recruiting new members and in internal communication of terrorist groups, have important role in fundraising, logistic management, production of their own publicity and in external communication management. Internet, at the same time changes both audience and terrorism, which is not anymore only a reaction of organized groups, but also a reaction of dissatisfied individuals. There is no doubt that offline violence, with a growing number of victims, is connected to hate speech online. At the same time, decentralized communication networks disable monitoring and control of sent messages. In the cases when government succeed to block terrorist

websites, new websites with similar content appear in deeper and even less accessible zones of “dark Internet”. Disturbing media images and extremist acts aims to create collective fear and panic, so cyber support gains role in self-promotion of terrorists.

Keywords: *cyberspace, hyper-terrorism, international relationship, monitoring, propaganda, terrorism*

* Овај рад је примљен 20. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.